

ΑΘΗΝΑ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΤΗΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΤΟΜΟΣ ΕΒΔΟΜΗΚΟΣΤΟΣ ΠΡΩΤΟΣ

(1969 - 1970)

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ ΑΔΕΛΦΩΝ ΜΥΡΤΙΔΗ
1970

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑΙ

Ἐμμανουήλ Κριαρᾶ, Λεξικὸ τῆς Μεσαιωνικῆς Ἑλληνικῆς Δημῶδου Γραμματείας 1100 - 1669. Τόμος Α', Θεσσαλονίκη 1968 (1969), 8^ο, σσ. 95' + 252.

Τὸ βιβλίον εἶναι ὁ πρῶτος τόμος σειρᾶς ἣ ὅποια πρέπει νὰ ἐπακολουθήσῃ καὶ ἣ ὅποια πρέπει νὰ εἶναι μακρά, νὰ καλύψῃ δὲ τὴν προσεχῆ εἰκοσαετίαν. Τὰ Προλεγόμενα ἀκολουθεῖ Βιβλιογραφία διαιρουμένη εἰς κείμενα βασικά καὶ βοηθητικά (ἐπώνυμα - ἀνώνυμα) καὶ παράρτημα ἐγγράφων, εἰς μελετητὰς ἑλληνογλώσσους καὶ ξενογλώσσους, εἰς Λεξικογράφους Ἕλληνας καὶ ξένους, εἰς περιοδικὰ, τιμητικούς τόμους. Μετὰ τὰς ἐπτὰ αὐτὰς διαιρέσεις ἔπονται ἐπτὰ ἕτεροι διακρίσεις τῶν βραχυγραφῶν κειμένων, μελετητῶν καὶ μελετημάτων, περιοδικῶν κλπ., λεξικῶν, ὄρων. Τὰ εἰσαγωγικά κατακλείουν εἰδικώτεροι ὁδηγίαὶ διὰ τὴν χρῆσιν τοῦ Λεξικοῦ. Εἰς τὰς σσ. 249 - 252 γίνονται προσθήκαι εἰς τὰ προλεγόμενα. Προσθήκαι καὶ παροράματα εἰς τὰ ἄρθρα.

Αἱ ὑπολειπόμεναι σσ. 1 - 247 ἀποτελοῦν τὸ ἡμισυ τοῦ στοιχείου Α (ᾰ - ἄμαξοτροχός), πρᾶγμα ὃπερ προσιωνίζει τὴν ἔκτασιν τοῦ ὄλου ἔργου (μετὰ τυχόν συμπληρωμάτων) τοῦλάχιστον εἰς πέντε τόμους.

Τὸ ἔργον ἐπεχορηγήθη ὑπὸ τοῦ Βασιλικοῦ Ἰδρύματος Ἐρευνῶν ἀπὸ τοῦ φθινοπώρου τοῦ 1959, ἐγένετο δὲ τῇ πρωτοβουλίᾳ τοῦ γνωστοῦ ἐκδότου δημῶδων μεσαιωνικῶν κειμένων καὶ ἐμπείρου ἐκ τῆς ὑπηρεσίας του εἰς τὸ Μεσαιωνικὸν ἀρχεῖον τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν περὶ τὰ λεξικογραφικά τῆς δημῶδου μεσαιωνικῆς, καθηγητοῦ κ. Ἐ. Γ. Κριαρᾶ, χρησιμοποίησαντος κλιμάκιον ἐρευνητῶν καὶ συνεργατῶν ἀμειβομένων ὑπὸ τοῦ ΒΙΕ, ἐξιστοροῦντος δὲ τὴν σύλληψιν καὶ τὴν ἐκκόλαψιν τῆς ἰδέας εἰς τὰ Προλεγόμενα τοῦ παρόντος τόμου. Ὑλικὸν προσέφεραν καὶ οἱ φοιτηταὶ τοῦ κ. συναδέλφου, διὰ τῶν φροντιστηριακῶν τῶν ἀσκήσεων. Ἐσχηματίσθησαν διάφορα ἀρχεῖα καὶ εὑρετήρια καὶ πρὸς τοῦτο ἐχρησιμοποιήθησαν τὰ πρῶτα ἔτη τῆς

ἐργασίας, μεθ' ὃ ἤρχισεν ἡ καθαυτὸ σύνταξις τοῦ Λεξικοῦ εἰς τὴν ὁποίαν προέβη ὁ κ. καθηγητῆς με' δύο ἀπὸ τοὺς πτυχιούχους μαθητάς του.

Ὁ κ. Κριαρᾶς ἐξηγεῖ τοῦ συμπίπτει καὶ κατὰ τί διαφέρει τὸ νέον λεξικὸν ἀπὸ τὸ βραδυποροδὸν Ἱστορικὸν Λεξικὸν τῆς Νέας Ἑλληνικῆς τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Τὸ παρουσιαζόμενον ἔργον περιλαμβάνει κατὰ τὸ ἥμισυ περίπου ἀναντιρρήτως δημῶδεις λέξεις καὶ κατὰ τὸ ἕτερον σκέλος μὴ καθαυτὸ δημῶδεις λέξεις ἢ μεταγενεστεράς (μὴ δοκίμους) ἢ βυζαντινάς, πλασθείσας κατὰ ἀρχαίστικα πρότυπα ἢ δανεισμένας ἀπὸ ξένας γλώσσας. Πολλαὶ ἀπὸ τὰς λέξεις αὐτάς δὲν ὑπάρχουν οὔτε εἰς τὸ Λεξικὸν Δημητράκου οὔτε εἰς τὸ Patristic Greek Lexicon τοῦ Lampe (τὸ ὁποῖον φθάνει μόνον εἰς τὰς ἀρχάς τοῦ θ' αἰ.). Θὰ παρετήρουν ἐδῶ ὅτι ἡ ἐπὶ τὸ αὐτὸ συγκέντρωσις λογίων καὶ δημῶδων λέξεων καὶ δὴ τῶν νεοπλάστων ἀρχαϊκῶν δὲν εἶναι θέμα τοῦ Λεξικοῦ τῆς Δημῶδους. Πέρα τούτου νομίζω ὅτι ἔπρεπε νὰ γίνη ἀκόμη καὶ μία ἄλλη ἀναγκαία διάκρισις.

Ἐπάρχει ἓν μικρὸν πρόβλημα, τὸ ὁποῖον δύναται νὰ ἔχη μεγάλας ἐπεκτάσεις, συνίσταται δὲ εἰς τὸ κατὰ πόσον τόσον αἱ δημῶδεις ὅσον καὶ αἱ λόγιοι (νεόπλαστοι φαινομενικῶς) λέξεις τῶν βυζαντινῶν καὶ μεσαιωνικῶν ἑλληνικῶν κειμένων ἐλαλήθησάν ποτε. Εἶναι δυνατόν νὰ ἐπλάσθησαν ὑπὸ τῶν συγγραφέων τῶν κειμένων καὶ ἡ τύχη τῶν νὰ ἦτο διττή, ἢ δηλαδή νὰ ἐπέδωκαν γλωσσικῶς, νὰ ἐπεκράτησαν καὶ νὰ εἰσῆλθον εἰς τὴν κοινὴν λαλιάν, ἢ νὰ ἔμειναν ὡς ἀπαξ λεγόμεναι (ἢ σπανιώτερον γραφόμεναι) λέξεις ξέναί πρὸς τὸ γλωσσικὸν αἶσθημα. Τοῦτο συμβαίνει καὶ με' χιλιάδας λέξεων (λογίων καὶ δημῶδων) τὰς ὁποίας ἀπὸ τοῦ 1830 κέξ. ἐπλάσεν ὁ Ἑλληνικὸς Τύπος καὶ ἡ Νεοελληνικὴ Λογοτεχνία. Τὸ Λεξιλόγιον τοῦ Μανασσῆ π.χ. εἶναι πλαστὸν καὶ ἀπαράδεκτον διὰ τὴν κοινὴν αἶσθησιν, ἐνῶ λέξεις πλασθεῖσαι πρὸς ἔκφρασιν τῶν κοινῶν ἀναγκῶν τοῦ καθημέραν βίου ἐπέδωκαν καὶ ἐπεκράτησαν. Νομίζω ὅτι ἡ κατηγορία τῶν λέξεων αὐτῶν ἔπρεπε νὰ διακριθῇ κατὰ τινα τρόπον.

Ἐπάρχει ἀκόμη μία ἀντίρρησις. Ἐάν κόψωμεν τὴν γλῶσσαν ἀπὸ τὸ 1100 ἕως τοῦ 1669 (καὶ τοῦτο πράττομεν ἔχοντες καὶ ἱστορικὴν δικαίωσιν καὶ διὰ τὴν ἀνάγκην τῆς διακρίσεως τῶν μεσαιωνικῶν ἀπὸ τὰ Νεοελληνικά, μολονότι καὶ τὰ πρὸ τοῦ 1669 εἶναι σαφῶς νεοελληνικά), διακόπτομεν τὴν συνοχὴν τοῦ γλωσσικοῦ πλοῦτου ἀπὸ τῆς ἀρχαίας γλώσσης, διὰ τῶν παπύρων, εἰς τὰ πρωιμώτατα νεοελληνικά, τὰ ὁποῖα βλέπομεν ὡς μεσαιωνικά. Ἦδη νεοελληνικά στοιχεῖα ἔ-

χουν ή μετάφρασις τῶν Ἑβδομήκοντα, τὰ κείμενα τῆς Καινῆς Διαθήκης (καί τὰ μὴ κανονικά), τὰ πρῶμα καὶ μέσα ἀγιολογικά κείμενα τὰ πρὸ τοῦ Συμεῶνος τοῦ Μεταφραστοῦ. Ἄλλ' ἐδῶ μ' ἐνδιαφέρουν κυρίως οἱ πάπυροι καὶ ἄνευ αὐτῶν οὐδὲν Ἱστορικὸν λεξικὸν τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης εἶναι δυνατόν νὰ συνταχθῆ, συνδέον τὴν ἀρχαίαν μὲ τὰς λαλουμένας διαλέκτους καὶ τὴν γλῶσσαν τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας. Ἐπομένως ἡ ὑπὸ τοῦ Χατζιδάκη ἀρχικὴ σύλληψις ἦτο ὀρθή, ἀλλ' ἡ ὑπὸ τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ καὶ μετέπειτα (1926) τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν συνέχισις τῆς προσπαθείας (μετὰ μεταβολῶν καὶ παρεκκλίσεων, ἐν αἷς καὶ περὶ τὸ περιεχόμενον καὶ περὶ τὴν ὀρθογράφειαν) ὑπῆρξεν ἐσφαλμένη. Μία Ἀκαδημία, διαθέτουσα πολὺ περισσοτέρας ἠθικῆς, ὕλικῆς καὶ ἐπιστημονικῆς δυνάμεις ἀπὸ ἓνα μόνον ἄνθρωπον περιστοιχιζόμενον ἀπὸ τοὺς μαθητάς του, θὰ ἠδύνατο ν' ἀντιμετωπίσῃ τὸ ὄλον πρόβλημα τοῦ θησαυροῦ τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης ἀπὸ τῆς γραμμικῆς γραφῆς Α μέχρι τοῦ Καβάφη ἢ τοῦ Σεφέρη, εἴτε ἐκδίδουσα ἐν ἑνιαίῳ λεξικῶν, κατὰ τὸ σύστημα Δημητράκου, εἴτε ὑποδιαίρουσα τὸ ἀναλαμβανόμενον ἔργον εἰς τμήματα παραλλήλως ἐκδιδόμενα ἀλλ' ἐν πλήρει συναφείᾳ σχέσεως καὶ συνεχείας. Ὅποτε αἱ ἰδιωτικαὶ πρωτοβουλίαί θὰ ἦσαν ὑποτεταγμέναι εἰς τὸν καθολικώτερον σκοπὸν. Δυστυχῶς ὁμως, ἐκ σεβασμοῦ πρὸς τὴν ἀρχὴν τοῦ Χατζιδάκη ἀφ' ἑνὸς καὶ ἐξ ἐλλείψεως ἐντὸς τῶν κόλπων τῆς Ἀκαδημίας (1926 - 1970) κλασσικοῦ φιλολόγου ἀναλόγου πρὸς τὸ ἀνάστημα τοῦ μεγάλου γλωσσολόγου, τὸ ἐγχείρημα δὲν ἐγένετο ποτέ, οὔτε εἶναι δυνατόν τώρα νὰ γίνῃ. Ὡστε τὸ Λεξικὸν τοῦ συναδέλφου κ. Κριαρᾶ νὰ εἶναι πάντως χρήσιμον, ὡς χρήσιμον ὑπάρχει καὶ τὸ ἀτελέστατον περὶ τὰ λόγια βυζαντινὰ τοῦ Lampe (τὸ ὁποῖον ἐν τούτοις ἠδύνατο νὰ ἀναφέρεται καὶ εἰς τὴν ὄλην Βυζαντινὴν Γραμματείαν μέχρι τοῦ 1453 καὶ νὰ μὴ ἀγνοῖ τὴν Νεοελληνικὴν βιβλιογραφίαν). Χρήσιμον ὡς ἀποβλέπον εἰς ἐξαντλητικὴν συγκέντρωσιν.

Ἀπὸ τῆς τελευταίας ταύτης πλευρᾶς τὸ Λεξικὸν τοῦ κ. Κριαρᾶ θὰ εἶναι καὶ πολύτιμον, διότι καλύπτει σχεδὸν ἀπολύτως¹ πᾶν νεοελληνικὸν δημοσίευμα ὅπερ ἔπρεπε νὰ ληφθῆ ὑπ' ὄψιν ὑπ' αὐτοῦ. Δυστυχῶς ὑπάρχουν ἀκόμη ξένοι ἐπιμένοντες νὰ ὀμιλοῦν, νὰ γράφουν καὶ νὰ κρίνουν περὶ τῶν μεσαιωνικῶν καὶ νεοελληνικῶν μας κειμέ-

1. Εἰς τὸν κατάλογον τῶν περιοδικῶν π.χ. δὲν εὑρίσκω τὰ περιοδικὰ «Ἀρμονία» καὶ «Ξενοφάνης», εἰς τὰ ὁποῖα ὑπάρχει τόση βυζαντινολογικὴ ὕλη.

νων (ἀφήνω τὴν ἀτελῆ γνῶσιν τῆς γλώσσης, αὐτὸ εἶναι ἄλλο πρόβλημα), ἐν ἀγνοίᾳ καὶ αὐτῶν τῶν βασικῶν νεοελληνικῶν μελετῶν ἐπὶ τῶν συζητουμένων θεμάτων. Εἰδικῶς ὅμως ὡς πρὸς τὴν γλῶσσαν, οὐδὲν εἶναι δυνατόν παρ' οὐδενός νὰ γραφῆ οὕτως καὶ νὰ μὴ εἶναι ἐλλιπές. Χρησις τῆς «Ἀθηνᾶς» καὶ εἰκοσάδος ὄλης ἄλλων ἐλληνικῶν περιοδικῶν εἶναι ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ. Ἐπομένως τὸ λεξικὸν τοῦ κ. Κριαρᾶ συντελεῖ καὶ εἰς τὸ νὰ εὐρύνη τὴν βιβλιογραφικὴν γνῶσιν τῶν ξένων μεσαιωνολόγων ὡς πρὸς τὴν νεοελληνικὴν βιβλιογραφίαν.

Καταλήγων εὐχομαί εἰς τὸν συνάδελφον κ. Κριαρᾶν ὑγίειαν καὶ μακροήμερουσιν ἀλλὰ καὶ κατανόησιν ἐκ μέρους τῶν ἀρμοδίων, ὥστε νὰ φέρῃ τὸ ταχύτερον εἰς πέρας τὸ τόσον χρήσιμον, ἐπίπονον, ἐπιμελές, μεθοδικὸν καὶ ἐθνικῶς ὠφέλιμον ἔργον.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Β. ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ

Sancti Romani Melodi Cantica. Cantica dubia. Edited by f Paul Maas and C. A. Trypanis, Berlin 1970, 8°, σσ. XX+223.

Τὸ 1963 οἱ συγγραφεῖς ἀείμν. Ρ. Maas καὶ καθηγ. Κ. Τρυπάνης ἐξέδωκαν ἐν Ὁξφόρδῃ τὰ *Cantica Genuina* τοῦ Ρωμανοῦ Μελωδοῦ· νῦν ἐκδίδει ὁ τελευταῖος καὶ τὰ ὑπ' ἀμφοτέρων θεωρηθέντα ἀμφίβολα. Ἄν εἶναι ὄντως ἀμφίβολα εἶναι ἄλλο θέμα, τὸ ὁποῖον δὲν δύναται νὰ ἐξετασθῆ ἐδῶ. Ὁ θέλων ποιᾶν τινα κατατόπισιν ἐπὶ τοῦ θέματος ἄς ἴδῃ τὴν διδακτ. διατριβὴν τοῦ καθηγητοῦ κ. Ν. Α. Λιβαδάρα, Τὸ πρόβλημα τῆς γνησιότητος τῶν ἀγιολογικῶν ὕμνων Ρωμανοῦ τοῦ Μελωδοῦ, ἐν Ἀθήναις 1959.

Τὰ «Dubia» ἐστάλησαν εἰς τὴν «Ἀθηνᾶν» πρὸς βιβλιοκρισίαν. Δὲν εἶχον καμμίαν διάθεσιν νὰ ἔλθω εἰς ἀντιδικίαν μετὰ τὸν ἐκδότην, διότι εἶναι ἀπὸ εἰκοσαετίας τοῦλάχιστον γνωστὸν ὅτι ἀποδοκιμάζω τὸ σύστημα τῆς ἀπολύτου ἰσοσυλλαβίας καὶ ὁμοτονίας καὶ δίδω ἰδιαιτέραν βαρύτητα εἰς τὴν χειρόγραφον παράδοσιν, ἣ ὁποία ὁμοφώνως καταδικάζει τὸ σύστημα τῆς κολοβώσεως καὶ τῆς σπαράξεως τοῦ κειμένου, ὡς καὶ τῆς αὐθαιρέτου συμπληρώσεως, εἰς ἅς, χάριν ὑποθετικοῦ τινος μετρικοῦ συστήματος (ἀσυμφώνου ἄλλωστε πρὸς τὴν μουσικὴν), ὑπήγαγον οἱ ξένοι ἐκδότες (ἀπὸ τοῦ Pitra μέχρι τοῦ Maas καὶ τῶν ἀκολουθούντων αὐτοῦς) τὸ δυστυχές κείμενον τῶν Ὑμνων τοῦ Ρωμανοῦ. Διὰ τοῦτο ἄλλωστε ἐγένετο ἡ Ἀθηναϊκὴ ἔκδοσις τῶν Ὑμνων (Α' - Δ' καὶ Παράρτημα τοῦ Δ'), ἣ ὁποία θὰ συνεχισθῆ μόλις